

УДК 342.722

Луцький Іван Михайлович,
 доктор юридичних наук,
 доктор канонічного права,
 професор, академік УАН,
 завідувач кафедри церковно-канонічних
 і державно-правових дисциплін,
 ректор Івано-Франківського університету права
 імені Короля Данила Галицького

ПРАВОВИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

У статті здійснюється аналіз правового та релігійного підходів до розуміння поняття «людської гідності». Визначаються основні філософсько-правові підходи до трактування цієї категорії. Основна увага зосереджується на взаємозв'язку права та релігії у підходах до утвердження моральних засад розвитку людської особистості, в тому числі і у забезпеченні особистої гідності. Розкривається зміст Конституції України та інших нормативно-правових актів, у яких забезпечується право людської гідності. При аналізі релігійної складової основний акцент робиться на сферу духовного та морального пізнання, які визначають місце людини у суспільстві.

Ключові слова: людська гідність, право, релігія, філософсько-правова думка, людська свідомість, мораль.

Постановка проблеми. Проблема взаємозв'язку людини і права є однією з найбільш актуальних у філософії права. Розглядаючи світську та духовну сторони людської свідомості, необхідно не забувати про вплив релігійного фактору, як основоположного змісту духовності. У наших дослідженнях ми неодноразово розглядали проблему взаємозв'язку права та релігії, а також поняття моралі, її світського та духовного трактування [12].

У сучасних умовах гострої політичної кризи, коли розвал державності та її територіальної цілісності став загрозливим, процес втрати національної самосвідомості наростає катастрофічними темпами. Тому актуальною є потреба формування цілісної державно-політичної ідеї, яка б, на нашу думку, ґрунтувалася не тільки на лише на ідеях моралі, етики, патріотизму, а й на ідеалах людської гідності, як основоположної норми особистої політичної та духовної свободи кожного громадянина.

Наукова та суспільна актуальність нашого дослідження, з одного боку, зумовлюється фрагментарністю висвітлення обраної проблематики та необхідністю комплексного підходу до її розкриття. З іншого боку, в умовах сьогоденних суспільно-політичних обставин, поняття людської гідності є основоположним змістом поняття правової моралі та духовності, найбільшим виявом громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми знайшли своє відображення у працях Г. Д. Бандзеладзе, В. А. Блюмкіна, О. Г. Дробницького, Е. О. Колобкової, Н. А. П'ятак, І. Р. Стремякової, С. А. Серебренникової-Миготіної, Д. С. Шимановського у яких проаналізовано цілий комплекс питань, пов'язаних з виникненням і розвитком категорії гідності. Проте,

незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми гідності людини, слід зазначити, що до цього часу проблема інтерпретації гідності людини у світських та релігійних контекстах не була висвітлена у цілісно-змістовому аспекті. З огляду на це, нагальним є переосмислення як праць окремих філософів, так і самого поняття людської гідності у світському та релігійному контекстах.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття поняття людської гідності крізь призму аналізу його правового та релігійного аспекту.

Вклад основного матеріалу дослідження. Поняття моральної свідомості та категорія етики «гідність» розкриває моральне ставлення людини до себе, а також ставлення до неї інших людей і суспільства загалом. Вона виражає уявлення про безумовну цінність кожної людини, яка або реалізувала себе, або може реалізувати в майбутньому. Визнання гідності кожної людини впливає з принципу рівності всіх людей у моральному розумінні, права на повагу безвідносно до соціального статусу.

Що стосується визначення поняття «гідності», то можна погодитися із запропонованим М. Г. Тофтулом визначенням: «гідність – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, в якому визнається її безумовна цінність» [16].

Тлумачення змісту людської гідності зазнало впливу різних факторів: позитивних (філософія, релігія, розвиток культури і цивілізації) та негативних (приниження людини, масові вбивства людей, тоталітарні, расистські та нацистські ідеології, а також збудовані на них політичні системи). Особливої гостроти питання людської гідності набуло після Другої світової війни, яка була найбільшою за людськими жертвами. Людська гідність у той час почала пов'язуватися з правами людини, що викликало так звану «революцію людської гідності». Права людини почали тлумачитись як такі, що покликані утверджувати людську гідність, високі духовні і моральні якості, а головне – захищати людину від сваволі державної влади [6].

У Конституції України дотримано декларовані численними міжнародними нормами поняття людської гідності. Так, у ст. 3 Основного закону нашої держави вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави [9, с. 11].

Разом з тим, попри декларування дотримання гідності на конституційному рівні, ця категорія не отримала достатнього теоретичного обґрунтування в рамках чинного вітчизняного законодавства. Виняток складає п. 4 постанови Пленуму Верховного суду України від 27.02.09 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Однак положення, викладені в рекомендаціях названої постанови, потребують конкретизації з огляду на специфіку кримінально-процесуальних відносин, що виникають під час дізнання і досудового слідства. У зв'язку з цим слід зазначити, що честь та гідність – ключові поняття в теорії прав і свобод людини, які віддзеркалюють стан визнання і реалізації всієї сукупності прав і свобод людини, а порушення будь-якого суб'єктивного права особи принижує її честь і гідність [15].

Таке нормативно-правове трактування людської гідності не може повністю задовольняти моральну складову категорії гідність. Насамперед, це стосується кримінальної та кримінально-процесуальної складової, у рамках яких у вітчизняному

законодавстві найбільше трапляється зловживань по відношенню до морально-етичних складових людської особистості.

Сучасна філософсько-правова думка досить по різному інтерпретує поняття гідності. Виходячи з того, що людська гідність, як багатоаспектна цінність людини, глибоко проникла у зміст права, існують різноманітні підходи до розкриття сутності та змісту поняття «гідності» у правовій площині. Розглянувши основні теоретичні підходи до розуміння правового змісту людської гідності, основну увагу слід зосередити на таких наукових узагальненнях і висновках. В. А. Блюмкін виокремлює кілька розумінь поняття гідності, а саме: цінність людини чи спільності людей; сукупність моральних якостей; усвідомлення власної цінності; почуття поваги до себе і зовнішній прояв гідності; вартість; цінність грошових знаків; титул, чин, звання [3, с. 47].

На думку В. М. Хвостова, під гідністю слід розуміти «розумність людини, її вище Я, здатне до вічного розширення і піднімаюче її вище всієї іншої емпіричної дійсності» [17, с. 165]. С. Н. Братусь [4] поняття гідності визначає як відображення в свідомості громадянина його оцінки суспільством, тобто самооцінка особою її суспільної оцінки. Н. С. Малєїн вказує, що людина усвідомлює своє становище в суспільстві, колективі. Їй притаманні самоповага і потреба в повазі її іншими людьми. Ця внутрішня самооцінка власних якостей, здібностей, світогляду, свого суспільного значення і є гідністю [13, с. 32].

М. Й. Коржанський [10, с. 223] визначає гідність особи як право на громадську повагу, що ґрунтується на визнанні суспільством громадської цінності цієї особи. Він розглядає гідність як публічну цінність особи.

Загалом, людська гідність є абсолютною цінністю суспільства, що притаманна людині, як істоті суспільній, протягом усієї історії її існування та розвитку. Та й сам розвиток людини неможливий без її визнання вищою соціальною цінністю, що визначає необхідність поваги до неї, а, отже, поваги її гідності та прав. На думку А. Власова, повага гідності людини «має характер відносин, що ґрунтуються на нормах права і моралі, на принципах свободи та взаємної відповідальності між державою, суспільством і особою, між різними особами та соціальними групами» [5, с. 7]. Громадянське суспільство на сьогодні є носієм таких цінностей. В свою чергу, правова держава бере на себе зобов'язання з реалізації, забезпечення охорони і захисту гідності та прав людини.

Людська гідність, як багатоаспектна цінність людини, глибоко проникла у зміст права. Ознаки і якості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу. В свою чергу, людська гідність через систему соціальних зв'язків є вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення у гідності кожної людини.

Таким чином, правова інтерпретація гідності визначає її стан як цінність, що має одночасно і індивідуальну і суспільну властивість. Особиста гідність людини є критерієм її права на особисті переконання, свободу дій та правовий захист, а суспільна – визначає одночасно і місце людини у суспільстві і відношення суспільства до окремої людини, як до повноправного суб'єкта суспільних відносин. Саме в такому розумінні гідність виступає основоположним змістом концепції громадянського суспільства.

Що стосується релігійного підходу до розуміння категорії «гідність», то місце релігії у цьому аспекті полягає в тому, що поняття гідності є ключовим аспектом релігійної моралі. Гідність виступає уособленням людської сутності. Людська гідність виступає свого роду проміжною ланкою у процесі взаємодії права та моралі. Власне право забезпечує світський характер людської гідності, а релігія – духовний.

Взаємозв'язок цих двох підходів до розуміння людської гідності можна прослідкувати шляхом аналізу філософсько-правового змісту поняття гідності, та еволюції основоположних підходів до його розуміння.

На думку Т. Ковальчук, різниця у розумінні як світського, так і релігійного контекстів людської гідності полягає в тому, якому феномену віддається перевага – Богу чи людині, вищій над матеріальній сутності чи соціуму. Релігійне вчення має специфічні поняття, відсутні у моральній свідомості, а саме: рай і пекло, гріх (як порушення заповідей Бога), покаяння перед Богом, спокутування провини перед Богом та ін. Крім того, віруючі переживають специфічні почуття – любов до Бога, страх перед Богом, перед муками пекла. Релігія має свою розвинуту організацію, включає у себе культ (молитва, таїнства, обряди, догми), які викликають особливі моральні переживання людини. Натомість за світськими уявленнями, мораль, як вважається, не має своїх інститутів, а спирається лише на совість і на суспільну думку [8].

Незважаючи на такі розбіжності, моральна проблематика займає важливе місце в релігійному вченні, що доводить незаперечність помітного вкладу, який внесли релігійні мислителі у розвиток уявлень про людську гідність. Власне, саме у вченнях перших богословів: Тертуліана, Августина Блаженного, Фоми Аквінського, – знаходимо звернення до проблеми людської гідності. Схоластичне, релігійне вчення також досить часто оперує основними поняттями моральної свідомості. У релігійному розумінні, основними складовими гідності є категорії добра і зла, справедливості, моральної свободи і відповідальності, совісті, честі, гідності тощо. До того ж, переважно дослідження богословів ставали в подальшому підґрунтям для тлумачення моральних категорій світських мислителів. Зокрема, за переконанням середньовічних богословів, підпорядкування і служіння Богу є основним обов'язком людини. Така «філософія», з одного боку, робила людину пасивним інструментом впливу з рабською свідомістю, але з іншого, саме таке розуміння сутності людського буття передбачало необхідність самоосмислення у ставленні до себе, самоусвідомлення своїх чеснот, вдосконаленню яких необхідно присвятити своє земне життя відповідно до християнських заповідей, щоб шляхом активного самоперетворення наблизитись до ідеалу Боголюдини, оскільки «лише у Боголюдстві, лише у Христі і у тілі Христовім людина може мати спасіння» [1, с. 362].

Фома Аквінський знайшов компроміс між божественним приреченням і свободою волі людини, потойбічною націленістю людини та її потягом до щастя в земному житті [7, с. 251]. Він переконаний у тому, що все те, чого не може вирішити мораль, знаходить своє вирішення в релігії [7, с. 260]. Незважаючи на деяку схожість у поглядах на моральні цінності, між світським та релігійним баченням гідності людини є ряд відмінностей. Для релігійної свідомості ідея свободи і гідності людини нерозривно пов'язана з ідеєю служіння – права потрібні християнинові насамперед для того, щоб, володіючи ними, він міг якнайкраще здійснити своє високе покликання – наблизитись до Бога, відкрити в собі Його «подобу», виконавши таким чином свій обов'язок перед Богом і Церквою.

Світська свідомість, сформована обґрунтуванням самодостатності людської особистості як «міри всіх речей», найчастіше сприймає права людини як щось саме собою зрозуміле, тобто таке, що не потребує спеціального розгляду (як аналог загальноприйнятих правил пристойної поведінки). Натомість, релігійне розуміння людської гідності ґрунтується на тому, що «людина не може бути самодостатньою. Це б означало, що її не існує. У цьому таємниця людського існування: воно доводить існування вищого, ніж людина, і в цьому гідність людини» [8].

Але між релігією і мораллю є не лише розбіжності, а й певна схожість. Зокрема, Церква рішуче заявляє, що кожний – незалежно від особистих переконань – несе в собі образ Божий і тому до кожної людини треба ставитись з повагою. В цьому аспекті, варто погодитися з думкою російського мислителя М. Бердяєва, що «Христос вчив про людину, як образ і подобу Божу, і цим утверджувалася гідність людини, як вільної духовної істоти» [8].

Отже, незважаючи на поверхнево очевидну «полярність», релігійна, власне християнська, та світська мораль мають спільні координати ціннісних орієнтацій особистості, які визначають усвідомлення нею власної гідності. Адже гідність особистості виявляється насамперед у гідності її життя. Ставлення до себе, побудова власного життя та ставлення до інших людей, – це основні координати людського мікрокосму, на яких ґрунтуються як світські, так і релігійні уявлення про людську гідність. Проте, як зазначалося вище, християнська і світська мораль відрізняються за джерелом моральних норм і цінностей. З огляду на це, розглядаючи світські та релігійні аспекти уявлень про людську гідність, необхідно розмежувати поняття «світська» (загальнолюдська) та «християнська» мораль. Остання походить з надприродного джерела, з морального закону, основою якого є віра в безсмертя людського духу, його залежність від вищого духовного начала. Виходячи з цього, християнська мораль передбачає норми поведінки людей у дотриманні біблійних моральних заповідей. Корені ж загальнолюдської моралі знаходяться в культурі, що виробила гуманістичний світогляд, у межах якого людина визнається самодостатньою цінністю, здатною утвердити власну гідність, перетворити себе і світ без втручання трансцендентної надчуттєвої сутності (Бога) [8].

Загальнолюдська мораль, як відомо, – це принципи й норми, які регулюють поведінку людей, діяльність їх спільностей, об'єднань з точки зору загально визнаних уявлень про добро і зло, порядність і непорядність, чесність та безчесність [11, с. 246]. Мораль включає настанови й вимоги, спрямовані на підтримання бодай мінімально необхідної єдності, цілісності людства, аби було забезпечено його самозбереження, виживання, самовідтворення. Загальнолюдська моральність цих прав полягає у тому, що їх здійснення не повинно шкодити, погіршувати, ускладнювати життя жодної людини, хоч би де й коли вона жила. З точки зору моралі, вчинок Авраама [2, Бут. 22], який був готовий принести в жертву свого сина, абсолютно неприпустимий, він суперечить будь-яким уявленням про людську гідність. Натомість, для віруючого готовність принести жертву в ім'я Бога є виявом гідної поведінки людини.

Біблійні принципи є ідеалом поведінки, що ґрунтується на всепрощенні, жертвовності, аскетизмі та вірі у те, що змінюючи себе, можна змінити світ. Проте духовний ідеал релігії виносить за межі самої людини, що, певною мірою, ускладнює його реалізацію. Принципи ж загальнолюдської моралі, світські за змістом, доступні і можливі для реалізації за час життя.

Гідність людини у світлі релігійних уявлень виводиться з самого Божого замислу сотворіння людини за образом і подобою Божою [2, Бут. 1. 26]. Людина з точки зору християнської етики, – це щось абсолютно осібне, тобто особа як душа і тіло разом узяті, особлива за своєю сутністю, покликанням, діяльністю, гідністю, зі своїми труднощами і призначенням.

Висновки. Таким чином, концепція людської гідності має два чіткі взаємозалежних визначення – правова, або світська та релігійна. Якщо правове трактування людської гідності має суто практичне значення, відносячи її до одного ряду з такими моральними атрибутами, як свобода совісті, віросповідання, честі та ін., то релігійне трактування

розкриває виключно духовний і моральний аспект. Однак такі підходи до розуміння гідності говорять не про відмінності правового та релігійного трактування, а навпаки – про спільність у розумінні гідності на концептуальному рівні, відносячи її до сфери моралі.

Відмінність у підходах відбувається власне на індивідуальному рівні, оскільки, кожна людина створюючи саму себе, формуючи свій індивідуальний світогляд, життєві принципи і цілі, свій внутрішній духовний світ, утверджує тим самим власну гідність. Релігійний підхід у цьому аспекті скеровує людину до колективного духовного світу, де людська гідність визначається рамками її релігійності та віри.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Философия свободного духа / Н. А. Бердяев. – М.: Высшая школа, 1993. – 271 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма, Старого й Нового заповіту. – К., 1990. – 296 с.
3. Блюмкин В. А. Категории достоинства и чести в марксистской этике / В. А. Блюмкин. – М., 1964. – 76 с.
4. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. – М.: Юридическая литература, 1963. – 196 с.
5. Власов А. Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации / А. Власов. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 344 с.
6. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – Л.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – 428 с.
7. Гусейнов А. А., Ирритц Г. Г. Краткая история этики / А. А. Гусейнов, Г. Г. Ирритц. – М.: Мысль, 1987. – 589 с.
8. Ковальчук Т. М. Світські та релігійні аспекти уявлень про людську гідність / Т. М. Ковальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2076/1/Kovalchuk.pdf>.
9. Конституція України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. – К.: «Атіка», 2006. – 64 с.
10. Коржанський М. Й. Кримінальне право України: Частина Особлива / М. Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 592 с.
11. Короткий енциклопедичний словник / ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Х.: Рубікон, 1997. – 400 с.
12. Луцький І. М. Взаємодія релігійних, моральних та правових норм у механізмі правового регулювання суспільних відносин / І.М. Луцький // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2012. – Вип. 6. – С. 18-23.; Луцький І. М. Філософські підходи до розуміння взаємодії права та релігії (на прикладі їх трансформації у державну політику) // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Ювілейний випуск до 15 річчя Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2013. – Вип. 7. – С. 19-24.
13. Малейн Н. С. Охрана прав личности советским законодательством / Н. С. Малейн. – М.: Наука, 1985. – 165 с.

14. Соловьев В. С. Критика отвлеченных начал. Предисловие / В. С. Соловьев. – М., 1880.
15. Сухонос В. В., Звірко О. Є. Зміст принципу поваги до гідності та честі особи на стадії порушення кримінальної справи, дізнання і досудового слідства та процесуальні механізми його реалізації / В. В. Сухонос, О. Є. Звірко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7712/1/Sukhonos_Zvirko_PVUABS_2011_1.pdf.
16. Тофтул М. Г. Етика: Навчальний посібник / М. Г. Тофтул. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 416 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1580011939637/etika_ta_estetika/odnist_chest.
17. Хвостов В. М. Этика человеческого достоинства: Критика пессимизма и оптимизма. Изд. 3-е. / В. М. Хвостов. – М.: КомКнига, 2007. – 176 с.

Луцкий И. М. Правовой и религиозный подход к понятию человеческого достоинства

В статье осуществляется анализ правового и религиозного подходов к пониманию понятия «человеческого достоинства». Определяются основные философско-правовые подходы к пониманию понятия «достоинства». Основное внимание сосредотачивается на взаимосвязи права и религии в подходах к утверждению нравственных основ развития человеческой личности, в том числе и обеспечении личного достоинства. Раскрывается содержание Конституции Украины и других нормативно-правовых актов в которых обеспечивается право человеческого достоинства. При анализе религиозной составляющей основной акцент осуществляется на сферу духовного и морального познания, которые определяют места человека в обществе.

Ключевые слова: *человеческое достоинство, право, религия, философско-правовая мысль, человеческое сознание, мораль.*

Lutskyi I. M. Legal and religious approach to the concept of human dignity

The analysis of legal and religious approaches to understanding the concept of «human dignity» is made in the article. The basic philosophic and legal approaches to understanding the concept of «dignity» are defined. The main attention is focused on correlation of law and religion in approaches to strengthening of moral grounds of a personality development, including the ensuring of a personal dignity. The content of the Constitution of Ukraine, other normative and legal acts secured the right to human dignity is revealed. Analyzing the religious component the main accent is made on the sphere of spiritual and moral cognition that determines the man's role in a society.

Keywords: *human dignity, law, religion, philosophic and legal thought, human consciousness, morals.*

